

Thomas Bredsdorff

Litteraturvidenskaben igår, i dag og i morgen

Da jeg for et par år siden rundede de halvhundrede, talte jeg med en god gammel og jævnaldrende ven, hvis virksomhed ligger på det område der er genstand for min, en kunstner altså.

- Vores opgave i de år der kommer, sagde han, både din og min, er at gøre det vi kan, helt tydeligt. Vi skal følge med i hvad de unge laver, naturligvis. Vi skal lære af det. Men det har ingen værdi at vi prøver at halse bagefter dem med det sidste nye. Vi skal tværtimod prøve at gøre det vi står for, så enkelt og skarptskåret som muligt, så de der følger efter os véd nøjagtigt hvad det er de skal tage afstand fra.

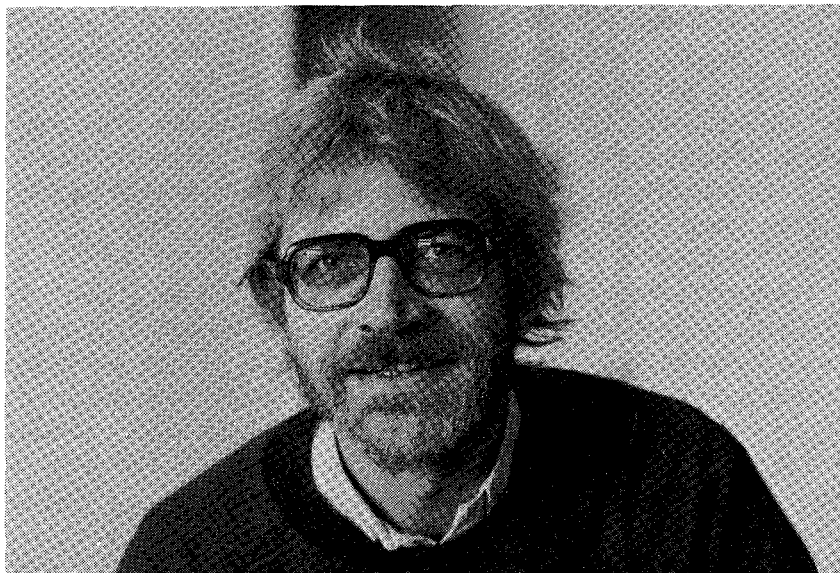
På ét punkt adskiller vores vilkår sig. Mens det myldrer med efterkommere på hans område, er der lukket af for dem på mit. Det myldrer godt nok med unge mennesker der vil studere og forske i litteratur, så meget som adgangsbeholdningen tillader. Men når det kommer til ansættelse, er adgangen ikke bare begrænset, men nærmest lukket.

Der skrives, forskes og studeres naturligvis uden for universitetet som altid. Men det største problem for litteraturvidenskaben som social, akademisk institution i dag er et den deler med de øvrige humanistiske videnskaber: den manglende rekruttering. En sund arbejdsplads har en jævn fordeling af aldersgrupperne. Jeg siger det ikke så meget af rørstrømsk omsorg for de unge som ud fra en velforstået egeninteresse. Hvis jeg ikke skal stivne mere og hurtigere end biologien betinger, har jeg brug for at blive sparket over skinnebenet i de kommende år af yngre mennesker der med største selvfølgelighed stiller spørgsmål til hvad jeg anser for selvfølgeligt i mit fag.

De humanistiske forskningscentre vi har fået i disse år, er med deres åremålsansættelse og deres totale fravær af studenter en sølle kompensation for humanistisk universitetsforskningens grundskade: den nærmest indstillede rekruttering. Det bliver nogle sølle humani-

---

Thomas Bredsdorff er professor i nordisk litteratur ved Københavns Universitet.

stiske faktulteter vores generationer kommer til at aflevere til de næste i begyndelsen af det 21. århundrede, hvis vi ikke meget snart finder på modeller for hvordan vi løser den umulige opgave at udbygge under skrumpning. Hvadenten det skal ske ved deltids- og førtids-pensionering, gyldne håndtryk eller andre metoder som jeg mangler fantasi til at komme på – og som vi, værst af alt, end ikke diskuterer.

Dog fritager dette almene universitetspolitiske problem os ikke fra at tage stilling til hvad vi har at gøre, mens vi har det privilegium at virke i faget og være med til at forme det. Problemet er bare særlig grelt for vores fag, fordi litteraturvidenskaben i højere grad end en del andre trives ved at nye spørgsmål stilles, og stivner ved at det er de samme der stilles igen og igen af de samme.

Men når vi nu ikke kan få tilstrækkeligt med nye mennesker ansat ved de litterære institutter til at stille de nye spørgsmål, kan vi så ikke bare selv stille dem?

Tanken er nærliggende og har givet fine resultater – når spørgsmålene kommer indefra. Når de er et produkt af forskerens egen udvikling og ikke bare gribes fordi de er *en vogue*. En sådan udvikling har af litteraturfagene skabt faget massekommunikation, med tyngdepunkt i den seneste generation der i større tal fik fast ansættelse, dem der i dag er omkring de fyrre. Udviklingen tog fart, ikke så meget ved at nye spørgsmål blev stillet som ved at de gamle spørgsmål blev stillet til et nyt stof.

I en overgangsperiode skabte denne udvikling en sund polemik mellem generationer og skoler. Det givne blev gjort problematisk. Hvis vi i stedet for 'litteratur' siger 'tekst' og dermed mener enhver betydningsklump, hvad er da en 'litterær tekst'? Er der overhovedet nogen 'litteratur' der meningsfuldt kan afgrænses fra andre 'tekster'? Og mens vi er i gang, er der overhovedet noget der meningsfuldt kan kaldes 'kunst', eller er det bare – som kultur var det for Hartvig Frisch – vaner?

Polemikken førte megen god afklaring med sig, så længe den varede. Nu er dens produktive fase ved at være slut. Stiklingen massekommunikation er i færd med at blive ompottet til egne institutter, som et fag ved siden af andre. Tilbage står en litteraturvidenskab som stadig ikke kan defineres dækkende på nogen anden måde end altid, ved dens stof: litteraturen. Og hvis dens udøvere skulle være blevet så øre i hovedet af den sidste snes års karusselture at de er i tvivl om hvad litteratur er, behøver de bare spørge deres yngste elever, som sagtens kan kende forskel på en TV-reklame og et Tafdrup-digt – og i øvrigt kan interessere sig for begge dele uden at tilkendegive noget behov for at forsvare den ene interesse mod den anden.

Hvis litteraturvidenskaben i denne situation vil bevare sin identitet, holde op med at undskylde sig selv, at legitimere sig selv i tide og utide, at betragte sig som en forladt og udtæret moderkartoffel, må den have mod til at vedkende sig et begreb om kvalitet.

Ideologikritikkens opdukken i litteraturfaget efter 68 betød at spørgsmålet om værdi kunne stilles midt i den videnskabelige aktivitet.

Dogmet om videnskabens værdifrihed havde betydet at både dens genstand og dens mål var værdiløse. Selvfølgelig måtte man også før den tid nødtvungent have indrømmet at mennesker orienterer sig efter forestillinger om værdi. Endnu hårdere presset ville man måske også have indrømmet at selv studenter og forskere var mennesker.

Men presset forelå ikke og kom i hvert fald ikke akademiet ved. Folk valgte muligvis et fag, fordi der var noget i det de fandt værdifuldt. Men valget lå forud for faget. Når først de var kommet ind i det, var det ikke god tone at tale om værdier. Nu blev det omsider klart at faget var snoskfyldt af værdier og skjulte forudsætninger af værdimæssig art.

Det var det positivistiske universitet, der her blev gjort op med – i vores fag: det nykritiske. Men i denne identifikation lå et synsbedrag. Nykritikken havde for mig været en af de væsentligste formende oplevelser, men det var ikke på universitetet (i slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne) jeg mødte den. Der rådede en anden strøm:

den tilstræbt værdifri filologi. Nykritikken var i sin oprindelse et opgør med den – som på Københavns Universitet kom så sent at den dårlig var ankommet, før den blev slået sammen med sin modpol og stillet for (samme) skud.

Derved glippede en afgørende pointe i nykritikken. På et væsentligt punkt havde den foregrebet de videnskabelige begivenheder i 60'ernes slutning med fyre år. De første nykritikere, fra dengang bevægelsen var kontroversiel, havde slået til lyd for et i litterært-akademisk sammenhæng uhørt synspunkt: at videnskabelig interesse var afhængig af kunstnerisk kvalitet.

Efter at folk som Richards og Leavis havde rystet akademiet med synspunktet, opstod hurtigt en ny akademisk ortodoksi, der gjorde det ufarligt. En gammel filologisk kánon var blevet erstattet med en ny, der placerede nogle af de gamle forfattere i en anden rangorden og slap de nulevende modernister ind. Og så i øvrigt ikke et ord mere om værdi.

Så det var ikke sært at det ideologikritiske oprør kom til at slå nykritikken i hartkorn med positivismen. Ingen af parterne ville, når det kom til stykket, diskutere værdi. Dét ville ideologikritikken: ideologiernes værdi.

Der er ingen grund til her at diskutere dens forskellige resultater og excesser. Afgørende var det at den – for en tid, i hvert fald – satte spørgsmålet om værdi på dagsordenen. Dens værdibegreb var et andet end den tidlige nykritiks, deraf kontroverserne. For ideologikritikken var meget af den kanoniserede litteraturs værdi negativ: den indoktrinerede de forkerte værdier.

Af dette kunne forskellige konsekvenser drages. Man kunne afsløre disse forkerte værdier – det havde en zweck, så længe man forestillede sig at litteraturen havde vid udbredelse og stor betydning. Men så heller ikke længere. Næste rimelige skridt måtte da være at vende sig mod de 'tekster' der faktisk havde vid udbredelse, og snarere afsløre dem. Det blev kimen til det nu fuldt udvoksede fag massekommunikation.

Et andet rimeligt næste skridt kunne være at endevende litteraturhistorien og hitte den litteratur med de rigtige værdier, som var undertrykt at den rigtige litteratur med de forkerte. Det blev kimen til den nu fuldt færdige litteraturhistorie. Under arbejdet viste det sig at de undertryktes litteratur er så undertrykt at den ikke bare er utrykt, men som regel også uskrevet. Der kan næppe vise sig meget mere ad den vej. Og Ole Kollerøds dagbøger kan man jo ikke blive ved med at genudgive.

Jeg er ikke ved at bane vejen for nykritikkens tilbagekomst. Dens

magelige ortodoksi (som jeg skal vende tilbage til) har vi ikke brug for. Deraf følger dog ikke at den ikke rummer indsigter vi stadig kan gøre produktive. En vigtig sådan er indsigten i at valg i de humanistiske videnskaber hviler på værdier, og man mystificerer sig selv og omverdenen, hvis man ikke gør sig disse værdier klare.

Emancipation, frigørelse, er en værdi vi var og er mange der kan enes om. Jeg kender stadig ikke nogen bedre målestok for hvad der er god og dårlig pædagogik. Mindre håndterlig – på grund af sin abstrakte karakter – er den som målestok for hvad stof man skal beskæftige sig med.

Det er sikkert godt at sådan en målestok næppe findes. Intet menneskeligt bør være humanistisk videnskab fremmed, alt menneskeligt kan der komme noget spændende ud af at studere – af dem der synes det er spændende. Jeg er overbevist om at der bliver ved med at være nogen der finder litterær kunst så spændende at de vil blive ved med at studere den, udforske den, arbejde kritisk, historisk og analytisk med den.

Jeg begyndte i faget fordi litteratur (og teater) har givet mig nogle af mine bedste oplevelser. Helt primitivt. Og med litteratur mener jeg ikke 'tekst', men det som ordet betyder uden for akademiet: digtning. Sammen med den erfaring hører en lige så fundamental: at god litteratur er bedre end dårlig.

Siden har jeg haft lige så svært som andre ved at sige præcist og kontrollabelt hvad der er godt og dårligt og hvorfor. På denne sekundære erfaring findes der en udbredt universitær reaktion: at holde op med at skelne og beskæftige sig med alt efter sin art, som det nu byder sig, nøgternt og detacheret. Den prøver jeg at værgе mig imod. Jeg har for længe siden besluttet mig til at livet er for kort til bras. Beslutningen er lettere at opretholde efter at en del nytillkommet bras er udskilt som stof for selvstændige discipliner og fag.

Dermed er selvfølgelig intet sagt om hvad den litteraturvidenskab jeg vil udføre skal gå ud på, kun at forestillingen om værdi er uadskillelig fra den.

De år jeg har været i faget har det bevidnet en iøjnefaldende vækst i teoretisk arbejde og udrustning. Hvilken rolle spiller teori i dag og i den nærmeste fremtid?

Svaret beror på hvad 'teori' betyder. I naturvidenskaberne er en god teori en enkel teori, der omfatter et stort antal data og har høj prognostisk effekt. Det sidste har ingen teori i de litterære videnskaber endnu haft. Der kan være en snæver sammenhæng mellem en digters poesi og hendes eller hans poetik. Men jeg kender ingen uni-

versitær teori for digtningen der har kunnet forudsige fremtidig poesi. Derimod er der udviklet en hel del humanistisk teori der opfylder de to første kriterier, som altså i det mindste besidder den værdi at de kan sammenfatte et stort antal data i en enkel model, for den indre opbygning af et værk eller en genre – strukturteorier – eller for overindividuelle forandringer gennem tiden – historieteorier.

Der forestår et stort og langfra afsluttet arbejde med at føje de to typer af teorier sammen. Der forestår unægtelig også meget arbejde på hvert af områderne for sig. Hvad er nået?

Hjelmslev havde den frækhed at sætte sin sprogteori i bestemt form: Omkring sproteoriENs grundlæggelse. Den blev, viste det sig, et slutpunkt, snarere end en begyndelse, selv om mange begyndte herfra. Der gælder for sprog den samme ejendommelige egenskab som for fysisk materie – og den fik Hjelmslev til sin uvisnede fortjeneste formuleret: at af et endeligt antal grundstoffer kan der dannes et uendeligt antal stoffer.

Eller rettere, forudsætningen for at en strukturel teori kan dække alle sproglige forekomster, også alle litterære, er at det forholder sig sådan: at det er muligt, i det mindste i teorien at forudse og aktivt arbejde hen imod, afdækningen af et endeligt antal betydningsgrundstoffer (Hjelmslev kaldte dem 'figurer').

Man kan se det i et af den strukturelle litteraturvidenskabs bedste resultater, Propps eventyranalyse og Greimas' videreudvikling af den. Propp fandt 31 'funktioner', for hvis forbindelser han kunne opstille love; Greimas reducerede dem til 21. Propp fandt 7 aktionsfelter; Greimas konstruerede på det grundlag sine 6 aktanter, osv. Der er en vis pointe i reduktionerne: de forenkler (og forskønner) dermed teorien. Men den egentlige pointe er det begrænsede, det endelige antal.

Det har haft en vis anvendelighed også uden for de eventyr (eller endda mere præcist: trylleeventyr) det er dannet til, nemlig på de træk i andre tekster der ligner trylleeventyrene. Derfor praktisk taget ingen succes på lyrik. Og som en kunstvidenskabens alfabet kan jeg ikke se det i dag har større udsigt til at lykkes end Billeskov Jansens 24 motivkategorier eller sommerfuglens 4 vingespidses. Enkelte mener at litteraturteoriEN kan komme fra Peter Brasks disputats (som i hvert fald overbevisende har demonstreret sommerfuglens logiske kollaps). Så længe der kun foreligger »Første del, bind 1 og bind 2« må det afvente »Anden del, bind...?«

Det her betyder ikke at den strukturelle litteraturbetragtning er omsonst, slet ikke. Men det betyder at der i mine øjne blev trukket en forkert front op i slutningen af 60'erne. I rækken nykritik, struktura-

lisme, marxisme, blev fronten trukket mellem nr.1 og nr.2, hvor familieheden i virkeligheden er størst.

Nykritikkens fornyelse var at den søgte delenes funktionelle interaktion i stedet for som filologien at betragte dem isoleret. Deri viste nykritikken sig som en strukturel anskuelsesmåde, godt camoufleret af at den hele tiden arbejdede med for tilfældet dannede kategorier. Strukturalismen, der fulgte efter den, søgte faste kategorier i endelige antal, men da endeligheden lod vente på sig, betalte den en pris i form af et abstraktionsniveau op imod det intetsigende (de berømte 'natur' vs. 'kultur' etc.).

Den betalte en anden nok så væsentlig og overset pris: den opgav værdiforestillingen og vendte tilbage til positivismens objektivitetsideal. Værket med kvalitet og brasen kunne have samme struktur og derfor virke lige interessante. Når det forhold kunne overses, har det en generationsmæssig og universitets sociologisk forklaring. Strukturalismens foregangsmænd og -kvinder i opposition til filologer og positivister betragtede nykritikken som endnu en på 'det gamle' side. Den blev på linie med positivismen opfattet som borgerlig – med god ret, for flertallet af dens dyrkere var borgerlige, mange endda åbent reaktionære, som Eliot og sydstatskritikerne. Glemte blev det at nykritikken havde bragt spørgsmålet om værdi ind i de universiteter det ellers havde været bandlyst fra. For det var reaktionære værdier flertallet af dens dyrkere hyldede.

Det er en logisk ejendommelighed, men en sociologisk kendsgerning, at det var den værdiskyende strukturalisme der blev alliancepartner for den genopståede marxisme, der netop åbent førte spørgsmålet om værdier tilbage på den akademiske arena, i hvert fald i dens første form, da den havde rod i den unge Marx.

Ud af den genopståede marxisme kom en historieforståelse som for mig stadig står som det varigste og bedste resultat af de år. Eller måske skulle jeg sige at jeg er så forbenet at jeg stadig ikke kan se nogen bedre model for forståelse af de store bølger i historien end den der bygger på et endeligt antal samfundsformationer og de ideologiske formers vekselspil med basis. Jeg tror den længe endnu kan være ledetråd for studiet af litteraturens historie.

Det er min fornemmelse at den teoretiske iver fra 70'erne og 80'erne er afmattet her ved indgangen til 90'erne. Hvis fornemmelsen er korrekt, kan jeg komme i tanker om flere årsager. En af dem er atter en universitets sociologisk: de ansattes voksende gennemsnitsalder og unge teoretiske hoveders umulige udsigter i faget.

En anden kunne være det strukturalistiske projekts frustrationer:

at litteraturteoriEN udeblev. Hverken 4, 6, 21 24 eller 31 etc. viste sig at have nogen særlig varig eller overbevisende karakter af lingvistik-kens fonemer eller kemiens grundstoffer. De virker enten for tilfældige (de 24), for ulogiske (de 4) eller for snævert indrettet på en bestemt slags fortællinger (de 6, de 31).

Måske man skal stille en mere begrænset fordring til 'teori' for ikke at havne tilbage i impressionismens vilkårlighed igen. Måske skal man opgive håbet om at 'forklare' litteratur (som det marxistiske projekt indgød) og at formulere 'lovene' for litteratur (som det strukturalistiske projekt vil). Måske skal man snarere vende den – nødvendige og uundværlige – teoretiske iver mod teorien selv, dvs. stille krav til sig selv om at systematisere sin spørgen, og ikke mere.

Jeg kender i hvert fald stadig ikke nogen bedre definition af 'metode' end den jeg fik at min matematiklærer i mellemskolen: 'gør hvad du vil, – men sig hvad det er'. Nykritikken stagnerede ikke så meget fordi den gjorde noget 'forkert' ved teksterne som fordi den forsyndede sig mod anden halvdel af buddet og for sjældent ulejlignede sig med at sige hvad det var den gjorde. Strukturalismen stagnerede fordi den for tit ikke nåede længere end til at sige hvad det var den ville gøre. Den humanistiske teori der bliver til ren teori, bliver til teori om ingenting.

Jeg sagde før at litteraturvidenskaben har fået gode muligheder for at koncentrere sig om litteratur nu hvor interessen for bras er blevet til selvstændige fag. Det er sat på spidsen og skjuler en vigtig kendsgerning. Der findes bras og gods i alle medier. En god film, en god video er til enhver tid bedre end en dårlig bog.

Hvad jeg mener er kun at efter at forpligtelsen på massekommunikationens mange former er overført til selvstændige discipliner eller fag, kan litteraturvidenskaben med god samvittighed forske i litteraturen. Måske er det ligefrem godt for den at litteratur ikke længere er den centrale kunstform den har været: så kan man med bedre samvittighed være selektiv.

Jeg foreskriver ikke noget for nogen. De kolleger i litteraturvidenskaben der vil studere trivi og porno osv. ønsker jeg held og lykke. Jeg siger kun at den største udfordring for mig i faget er det nærvær, den livsintensitet, de gåder, som de betydelige kunstværker byder på. Dem vil jeg bruges mest muligt tid på at forske i.

Et varigt resultat af de sidste tyve års litteraturvidenskab er for mig den indsigt at højt komplicerede og kvalificerede kunstværker kan være dybt undertrykkende. Det etiske og det æstetiske var for Villy Sørensen – og for hele nykritikken – et og det samme. Den ortodoksi

er endegyldigt gennemhullet. Den gamle nykritiks problemløse kunstbegejstring er blevet en naivitet.

Men det er ikke noget argument mod beskæftigelsen med den kunstneriske litteratur, kun en ekstra fascination ved arbejdet, og en påmindelse om at spørgsmålet om værdier – etiske, æstetiske, politiske – aldrig mere må udskilles sorgløst fra det videnskabelige arbejde med litteraturen.

Sammenhængen – den stadig nye og aldrig endegyldigt formulerbare sammenhæng – mellem værdierne og værkerne er det den teoretiske, metodiske bevidstheds opgave at formulere.

Jeg stiller ikke helt de samme spørgsmål til de litterære kunstværker i dag som jeg gjorde da jeg begyndte. Men jeg stiller heller ikke helt og holdent nye. Jeg har lært noget, tror jeg nok, om historien og om værdierne, som jeg prøver at inddrage i rækken.

Der er behov for meget andet end det jeg kan, først og fremmest for at få nye og yngre mennesker ind i faget og formulere behovene. I mellemtiden vil jeg prøve at gøre det jeg kan bedst, tydeligere, enklere og så vidt muligt bedre, sådan at de der kommer bagefter får de bedste muligheder for at sætte sig ud over det og komme videre.